

DIAKONI W AUGUSTYNOWEJ KONCEPCJI KOŚCIOŁA

1. Można mówić o trzech przyczynach, które miały wpływ na wypracowanie Augustynowej teologii Kościoła: duszpasterstwo, spór z donatystami i nauka o łasce¹. Każda z nich decyduje o swoistym ujęciu rzeczywistości Kościoła, ale też każdy z tych współelementów w nim występuje. Jest to zatem jedynie podział teoretyczny.

a/ Tak więc z troski o przybliżenie wiernym obrazu Kościoła wynika przedstawienie go jako ciała, którego głową jest Chrystus. Związek ów jest tak ścisły, że jest to jedna osoba: " unus homo, unus vir, una persona, Christus integer lub totus ", a przy wyjaśnianiu tego misterium powoływał się Augustyn na Dz 9, 4 /"Szawle, Szawle, dlaczego mnie prześladujesz?"/ i Ef 5, 31 /z odniesieniem do Rdz 2, 24: "będą dwoje jednym ciałem"/².

b/ Spór z donatystami postawił problem teologii sakramentów, a konkretnie podmiotu sakramentalnego działania. Działającym nie jest Kościół, jak chcieli donatyści, ale Chrystus: "Piotr chrzci - sam Chrystus jest tym, który chrzci /.../ Judasz chrzci i chrzci Chrystus"³. Oznacza to, że Kościół nie sprawuje władzy /potestas/, lecz spełnia posługę /ministerium/ sakramentalną.

c/ Kościół w obrazie państwa Bożego, nie instytucji czy społeczności, ale rzeczywistości mistycznej, nie na sposób tylko

1 Por. Y. Congar, Die Lehre von der Kirche. Von Augustinus bis zum Abendländischen Schisma/Handbuch der Dogmengeschichte, Bd. III, Fasz. 3 c/, Freiburg 1971, 1-10.

2 Odniesienia u Congara, tamże, 2, przyp. 2-3.

3 In Joannis Evangelium 6, 7, PL 35, 1428. Na tę naukę powołuje się Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii "Sacrosanctum Concilium" 7. W Kościele mamy do czynienia z dwoma stopniami, które Augustyn zazwyczaj określa jako "communio sacramentorum" i "societas sanctorum", por. Congar, dz.cyt., 5.

czystej idei, lecz konkretnej rzeczywistości, określonej jako urzeczywistnienie duchowego ideału. Do opisanie tej rzeczywistości używa Augustyn tak nazwy "Kościół", jak i "państwo Boże", ale nie jest ona wymieszana. "Civitas Dei" zawiera w sobie Kościół, o ile ten jest "congregatio sanctorum"⁴.

2. Dokonując refleksji nad tymi trzema ujęciami rzeczywistości Kościoła, wzajemnie się przenikającymi, pytałem jednocześnie o zasadę porządkującą i podporządkowującą zarazem Augustynową eklezjologię. Wydaje się, że jego teologia Kościoła posiada znamiona diakonijne /diakońskie/. Mieliśmy już okazję wskazać na ten wymiar, mówiąc o podmiocie sakramentalnego działania: Kościół nie sprawuje władzy /potestas/, lecz spełnia posługę /ministerium/ sakramentalną. W jednej ze swych mów stwierdza: "jestem tylko sługą, a nie gospodarzem".

W swych dysputach z heretykami i schizmatykami św. Augustyn przekonany o wielkości Kościoła /magna, catholica/, podkreśla jednocześnie prawdę, że jest to "humilis ecclesia"⁵. Z kolei ani pokora, o której mowa, ani caritas, będąca jej drugą stroną, nie stanowią tylko o doskonałości etycznej człowieka, lecz należy je traktować przede wszystkim także jako cnoty eklezjologiczne⁶.

Diakonijny wymiar Kościoła objawia się także poprzez jałmużnę i post⁷, troskę o uchodźców i okazywanie gościnnos-

4 Congar, dz.cyt., 7: "Dieses sehr starke Bewusstsein von einer Kirche, die im Exil unterwegs ist, hindert Augustinus nicht, daran festzuhalten, dass diese Kirche schon das "regnum Dei" ist und dass ihre gegenwärtige Geschichte dem tausendjährigen Reich der Apokalypse entspricht, deren Text "vidi sedes et sedentes super eas, et iudicium datum est" /20, 4/ auf die "praepositi per quos ecclesia nunc gubernatur /Mt 18, 18/" gedeutet wird /De civ. Dei XXII 9/".

5 Por. W. Simonis, *Ecclesia visibilis et invisibilis*. Untersuchungen zur Ekklesiologie und Sakramentenlehre in der afrikanischen Tradition von Cyprian bis Augustinus, Frankfurt a.M. 1970, 78: "Der Mangel an Toleranz, die auch den schlechten Christen gegenüber geboten ist, ist für Augustinus lediglich ein Zeichen der fehlenden Demut und des Hochmutes, der lieber in einem eigenen, selbstgegründeten Konventikel sitzen will, anstatt im Hause des Herrn zu dienen. Der Hochmut sucht das Eigene, die Demut sucht das Wohl der Kirche im Dienste Christi".

6 Por. In Joannis Evangelium 13, 17, PL 35, 1501; Simonis, dz.cyt., 79.

7 Por. Sermo 340, PL 39, 1705-1706; Enchiridion ad Laurentium 72,

ści⁸: tym sprawom poświęcał Augustyn w swoich homiliach i pismach niezwykle dużo miejsca.

3. Powyższe uwagi dotyczące teologii Kościoła, a przede wszystkim jego diakonijnej struktury, wydają się konieczne, a to dlatego, że przekonanie o tym wymiarze Kościoła, zrozumienie siebie jako służebnego właśnie, decydują o istnieniu diakonów. I odwrotnie: brak diakonów w hierarchicznej strukturze Kościoła, znamienuje jego upadek, instytucjonalizację, klerykalizację, pozbawienie wymiaru charyzmatycznego⁹.

4. Św. Augustyn wskazuje na istnienie dwu stanów w Kościele: duchownego i świeckiego. Duchowni to "ordinati in ecclesiastici ministerii gradibus"¹⁰, a świeccy to plebs lub populus¹¹. Podział ten występuje wszędzie tam, gdzie Augustyn posługuje się obrazami, by przybliżyć rozumienie tajemnicy Kościoła: ciało Chrystusa składa się z wielu członków, a każdy ma określone zadanie. Dlatego istnieją różne stany w Kościele - dziewic, żonatych, wdowców, mnichów, duchownych i świeckich¹².

Prawnymi następcami apostołów są biskupi, po nich następują prezbiterzy, następnie diakoni, a po nich inni duchowni¹³.

PL 40, 266, POK 10, 163-164; Epistola 130, 24, PL 33, 503-504; Enarrationes in psalmum 49, 14, PL 36, 574-575; Epistola 122, 2, PL 33, 471-472; Sermo 47, 30, PL 38, 315-316; 207, 1, PL 38, 1042-1043; 58, 9-10, PL 38, 397-398; 239, 4-6, PL 38, 1128-1129.

8 Sermo 111, 2, PL 38, 642-643.

9 Por. M. Meslin, Instytucje kościelne i klerykalizacja w Kościele starożytnym /w. II-V/, w: Socjologia religii. Wybór tekstów, wyboru dokonał i oprac. F. Adamski, Kraków 1984, 96. Niezwykle ważne wydają się tu również stwierdzenia E. Schillebeeckx'a dotyczące tego okresu: *Christliche Identität und kirchliches Amt*, Düsseldorf 1985, 160-161, 176-179.

10 Enarrationes in psalmum 67, 19, PL 36, 824.

11 Por. Sermo 91, 5, PL 38, 569; In Joannis Evangelium 41, 10. PL 35, 1697.

12 Por. Sermo 96, 7, 9, PL 38, 588; Th. Specht, *Die Lehre von der Kirche nach dem hl. Augustin*, Paderborn 1892, 106.

13 Por. Epistola 43, 3, 7, PL 33, 163: "/.../ presbiteri, diaconi aut inferioris ordinis clerici"; B. Altaner-B. Stuiber, *Patrologie*, Freiburg 1980⁷, 443-445; W. Eborowicz, Augustyn, EK I 1103-1106; tenże, Augustyn, SWP 72-75.

Ks. Jan Czuj uważa, że Doktor Łaski "odziedziczył po wiekach poprzednich tak jasną i skryształizowaną naukę o hierarchii kościelnej, że niewiele mógł od siebie dodać, a chyba tu i ówdzie naukę tę pogłębić"¹⁴. Nie da się też na podstawie pism Biskupa Hippony przedstawić relacji zachodzących pomiędzy episkopatem, prezbiteratem i diakonatem a sakramentem święceń¹⁵.

5. W pismach swoich św. Augustyn wielokrotnie wspomina diakonów. Na prośbę diakona Deogratiasa z Kartaginy napisał nawet jedno z najstarszych dzieł katechetycznych: "De catechizandis rudibus", a traktat "De haeresibus" zawiera w tytule imię diakona Quodvultdeusa, który okazał się jego inspiratorem.

Święci diakoni Szczepan i Wawrzyniec objaśniani są w licznych poświęconych im kazaniach¹⁶ i stawiani jako przykłady wiernych naśladowców Chrystusa:

"Pierwsi idą apostołowie, następnie diakoni.
A jednak pierwszy męczennik jest spośród
diakonów, a nie spośród apostołów /.../.
Szczepan - poniżony, Chrystus - wywyższony;
jeden do ziemi przytłoczony, Chrystus na
drzewie zawieszony /.../. Chrystus z katedry
krzyża uczył Szczepana prawideł miłości.
O dobry Nauczycielu, pięknieś wypowiedział

14 Hierarchia kościelna u św. Augustyna, Lublin 1925, 66.
Już z końcem I w. Mała Azja staje się centrum młodego Kościoła. Stąd pochodzą rozmaite teksty o urzędzie w Kościele. Dlatego nie bez racji zauważa J. Danielou: "Tak więc afrykańskie chrześcijaństwo jeszcze przed Tertulianem przedstawia się nam jako pokaźne liczebnie, lecz nie przejawiające żadnej oryginalności. Podobnie wszystkie prądy, z jakimi spotykamy się w Afryce w jego czasach, wywodzą się głównie z Azji, skąd częstokroć przenikały za pośrednictwem Rzymu" /J. Danielou - H. I. Marrou, Historia Kościoła, tłum. M. Tarnowska, t. 1, 128. Zob. także 191-248; J. Czuj, Kościół u św. Augustyna, PT 4/1923/ 209-227, 281-298/. Nie należy zapominać, że Augustyn znał rozróżnienie pomiędzy biskupem a prezbiterem, jak i między prezbiterem a diakonem. Pisał bowiem do św. Hieronima prezbitera: "/.../ rogo, ut me fidenter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris. Quamquam enim secundum honorum vocabula, quae iam ecclesiae usus obtinuit, episcopatus presbyterio maior sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est" /Epistola 82, 4, 33, PL 33, 290/; Specht, dz.cyt., 122.

15 Specht podejmując tę kwestię /jw. s. 122/, zwraca uwagę, że jego młodszy rodak Optat z Milewe traktuje je jako trzy różne stopnie jednego i tego samego sacerdotium /De schismate donatistarum I 13/.

16 Por. Sermones 302-305, PL 38, 1385-1400 /św. Wawrzyniec/;

i pięknie nauczył. Oto uczeń Twój modli się za wrogów swoich, modli się za kamienujących go. Pokazał, w jaki sposób powinien naśladować pokorny - Wzniosłego, stworzenie - Stwórcę, ofiara - Pośrednika, człowiek - Boga-Człowieka"¹⁷.

W ich ślad w czasach spokoju winni wstępować chrześcijanie jako diakoni na wzór posłusznego aż do śmierci Chrystusa - pierwszego diakona.

Jak wcześniej w Tagaście i jako prezbiter ze swymi przyjaciółmi, tak i jako biskup ze swoim klerem kontynuował klasztorne życie wspólne. Pośród nich znajdowali się także diakoni, a mianowicie: diakon Walens, Faustus, Sewer, Herakliusz i nie wymieniony z imienia diakon z Hippony¹⁸.

6. Diakoni zajmują miejsce tuż po prezbiterach. Ich ustanowienie łączy się z działalnością apostołów w pierwotnej gminie Jerozolimskiej¹⁹, a ich obowiązki odpowiadają tradycyjnemu już podziałowi przejawiającemu się w posłudze słowa, sakramentu i funkcjach charytatywnych²⁰. Spełniane one były pod okiem biskupa lub prezbitera. Obowiązki te zdaniem Augustyna są tak poważne i ciężkie, że nie waha się ich porównać z obowiązkami prezbitera, a nawet biskupa²¹.

Tak Kościół, jak sprawujący w nim na mocy święceń urząd, w przekonaniu św. Augustyna - to wspólnota diakonijna. Stojący na jej czele spełniają posługę, a nie władzę. Już od Tertuliana można zauważyć tendencję do stopniowego wprowadzania starotestamentalnej nomenklatury na określenie biskupa, prezbitera i Eucharystii. Wprawdzie św. Cyprian jako pierwszy używa terminu "sacerdos" na określenie biskupa, stwierdzając, że to on właśnie działa "vice Christi"²², to jednak Augustyn daleki jest od

Sermones 314-323, PL 38, 1245-1446 /św. Szczepan/.

17 Sermo 197, 1, 8, tłum. J. Jaworski, PSP 12, 61, 65-66.

18 Imiona te znamy z mowy 356, PL 39, 1574-1581, PSP 12, 282-292.

19 Por. Sermo 316, 1, PL 38, 1431-1432; 317, 1, PL 38, 1435.

20 Por. Sermones: 139, 302, 304, oraz Epistola 55, 18, 34.

21 Por. Epistola 21, 1, PL 33, 88.

22 Por. Epistola 63, 14, PL 4, 386: "sacerdos vice Christi vere fungitur".

nazywania biskupów i prezbiterów kapłanami w sensie pośredników między Chrystusem a zgromadzoną wspólnotą²³.

To wszystko sprawia, że diakoni, będący znakiem Kościoła służebnego, są obecni, sprawują swą posługę słowa, sakramentu i czynnej miłości. Niektórzy z nich razem ze swym biskupem wiodą życie wspólne, wzorowane na życiu wspólnoty Jerozolimskiej. Diakoni-męczennicy, jak św. Szczepan i Wawrzyniec, okazują się wzorami dla słuchającej swego biskupa wspólnoty Kościoła.

Marek Marczewski - Lublin

DIE DIAKONE BEI HL. AUGUSTINUS /Zusammenfassung/

Sowohl die Kirche als auch diejenigen, die Kraft der Weihen das Amt in ihr ausüben, bilden in der Überzeugung des hl. Augustinus eine diakonische Gemeinschaft. Die an ihrer Spitze stehenden Personen üben keine Macht aus, sondern ein Dienstamt. Schon seit Tertulian wird eine Tendenz zur allmählichen Einführung der alttestamentlichen Nomenklatur zur Bezeichnung des Bischofs, des Presbyters und der Eucharistie bemerkbar.

Der hl. Cyprian benutzt zwar als erster den Begriff "sacerdos" zur Bezeichnung des Bischofs und sagt, dass dieser "vice Christi" wirkt: "Sacerdos vice Christi vere fungitur" /Ep. 63, 14, PL 4, 386/, aber Augustinus liegt es fern, die Bischöfe und Presbyter als Priester im Sinne von Vermittlern zwischen Christus und der versammelten Gemeinde zu bezeichnen /Contra epistolam Parmeniani II 8, 15-16, PL 43, 59-60/. All das bewirkt, dass die ein Zeichen der dienenden Kirche bildenden Diakone anwesend sind und ihren Dienst des Wortes, des Sakraments und der tätigen Liebe erfüllen. Einige von ihnen führen zusammen mit ihrem Bischof ein gemeinsames Leben nach dem Vorbild des Lebens in der Jerusalemer Urgemeinde. Die Märtyrerdiacone, wie der hl. Stephanus und Laurentius erweisen sich als Vorbilder für die auf ihnen Bischof hörende Gemeinschaft der Kirche.

23 Por. Contra epistolam Parmeniani II 8, 15-16, PL 43, 59-60.